

Павленко Жанна Олександрівна, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: pavlenko@nlu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-6408-4299

Водорезова Сусанна Робертівна, молодший науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України,
м. Харків, Україна
e-mail: susannavodorezova@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5044-7167

ПОНЯТТЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ОСОБИ В ЦИФРОВІЙ РЕАЛЬНОСТІ

Здійснено осмислення змісту та обсягу поняття електронної особи в умовах цифрової реальності. Обґрунтовано, що використання штучних автономних агентів поряд із перевагами супроводжується сукупністю ризиків і його слід серйозно оцінювати з точки зору свободи, гідності, приватності, безпеки, охорони здоров'я, самовизначення та недискримінації, захисту персональних даних тощо.

Ключові слова: електронна особа, понятійний апарат правознавства, цифровізація права, штучний інтелект і право, автономні роботи, штучний автономний агент, права робота.

Постановка проблеми. Сучасна цивілізація немислима без цифровізації. Це проявляється повсюди, як в елементарній комунікації на побутовому рівні, так і в професійній діяльності, включаючи освіту, науку, медицину, фінанси, мистецтво тощо. Цифрові технології змінюють увесь спосіб життя: економіку, зайнятість, комунікації, освіту, практики спілкування, особисте життя. Особливо ці зміни стали відчутними з 2020 р., який радикально змінив життя на планеті, і зрозуміло, що швидше за все, до традиційних форматів світ уже не повернеться. Використання штучного інтелекту в нашому повсякденному житті зростає й охоплює багато сфер життєдіяльності: від пілососів у побуті до автоматизації виробництва на заводах, самохідного наземного транспорту та літаючих безпілотників. Тому одним із пріоритетних напрямів у сфері науково-технологічних досліджень в Україні стають технології штучного інтелекту. Мета, принципи та завдання розвитку цього напрямку були

схвалені в грудні 2020 р. в Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні [5]. Штучний інтелект у цьому документі визначається, як «організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань».

Інтеграція цифрових технологій з біотехнологіями, медициною, комунікацією тощо підсилює в рази виклики звичним уявленням про права та обов'язки людей. Соціальні мережі дали небачені раніше можливості самовираження та соціального позиціонування. Технологічно може бути задоволено і навіть стимульовано будь-яку потребу. Криптовалюти й інноваційна криптографічна технологія Blockchain змінюють фінансову систему, роботизація і системи штучного інтелекту звільняють мільйони робочих місць. Blockchain набирає обертів у системах електронних торгів, медичних, освітніх, логістичних напрямках, у виборних процесах, в юридичній галузі. Наприклад, 6 вересня 2017 р. в Україні відбулася презентація першої в світі системи аукціонів OpenMarket, що використовує технологію Blockchain, яку упровадило державне підприємство «СЕТАМ», щоб зробити систему електронних торгів заарештованим майном доступною всім, максимально чесною й безпечною [6].

Одночасно з позитивними змінами, зумовленими цифровізацією, у суспільстві нарастають розділеність, маніпулювання, нові нерівності, недовіра, контроль, тривожність, страхи, нетерпимість, навіть агресія, чреваті напругою і конфліктністю. Велика кількість інформації обертається її фільтрацією, прозорість – небажаною доступністю. Ускладнюють ситуацію маркетингові практики підштовхування з використанням великих даних (big data) і інтернетом речей (IoT), коли виявляється, що маркетингові програми знають нас краще, ніж ми самі, оскільки нагромадження великих даних про кожного з нас знижує ймовірність помилки. У сферу правового регулювання втягуються нові суспільні відносини, які раніше або не існували, або не вимагали правового регулювання, або об'єктивно не могли бути врегульовані правом, зокрема ті, які мають віртуальні (цифрові) «особистості» як суб'єкти права, орієнтовані на застосування ботів або експертних систем [3, с. 5–8; 8, с. 156–159].

Технологічні розробки в цифровому суспільстві поставили нові виклики як щодо застосовності, так і щодо забезпечення законності. Дані обставини змушують замислитися над питанням про те, де слід провести відповідну демаркаційну лінію, яка визначає порушення прав в умовах цифровізації.

Одним з основних викликів стає поява штучних інтелектуальних систем¹, зокрема смарт-роботів, які працюють дедалі автономніше від фізичних осіб, мають здатність приймати рішення та реалізовувати їх у зовнішньому світі незалежно від зовнішнього контролю чи впливу. Ця автономія має суто технологічний характер, її ступінь залежить від того, наскільки складною була взаємодія такої системи з навколишнім середовищем. У випадку, наприклад, нещасних випадків або заподіяння шкоди третім особам штучними інтелектуальними системами або інших зловживань з їх боку, постає питання юридичної відповідальності. Що робити, якщо така система починає проявляти непередбачувану поведінку?

Чинним законодавством України не передбачено, що штучні інтелектуальні системи можуть бути відповідальними за дії чи бездіяльність, які завдають шкоди третім особам, то як знайти фізичну чи юридичну особу, яка відповідає за поведінку цієї системи? Оскільки часто буває досить важко або навіть неможливо виявити зв'язок між фізичною чи юридичною особою і штучною інтелектуальною системою, якою заподіяно шкоду, то хто є відповідальним у цьому випадку – розробник системи, її власник, продавець, оператор, користувач тощо, і де ця особа мала передбачити та уникнути шкідливої поведінки системи? Якщо робот може приймати автономні рішення, то традиційних норм недостатньо для визначення сторони, відповідальної за відшкодування заподіяної шкоди. Отже, прийшов час замислитися над відповідями на ці питання, тому є потреба в аналізі існуючого понятійного апарату правознавства й за необхідності в конструюванні нового, відповідного умовам цифрової реальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє констатувати, що наукові доробки стосовно означеної проблематики вимагають у першу чергу глибокого й ретельного філософсько-правового осмислення. Правові, етичні, соціальні аспекти щодо існування та статусу електронної особи знаходять своє відображення у працях українських науковців, зокрема О. Баранова, О. Грабовської, О. Кармази, М. Карчевського, О. Радутного, М. Стефанчука, Є. Харитоновна, О. Харитоновної та ін., і зарубіжних вчених, зокрема К. Афанасьєвої, Дж. Брайсон, Г. Галло, М. Діамантіса, І. Гученкова, Т. Гранта, О. Євстратова, М. Мінського, У. Руффоло, К. Станкати, Л. Флоріді та ін. Натомість останні події в робототехніці вимагають філософського підходу до нинішніх і майбутніх відносин між людьми та роботами. В Україні бракує праць щодо філософсько-правового аналізу поняття електронної особи.

¹ Під штучними інтелектуальними системами розуміємо системи штучного інтелекту, які маніпулюють знаннями, необхідними для вирішення завдань, що виникають, на відміну від програмних роботів, які маніпулюють матеріальними об'єктами.

Формулювання цілей. Результати досліджень даних проблем дають можливість зазначити, що в цілому системне наукове осмислення потенціалу розширення прав і можливостей завдяки використанню штучних інтелектуальних систем, яке супроводжується сукупністю ризиків, потребують подальшого ретельного вивчення. Потребує аналізу питання щодо того, які особливості поділяють люди та штучні істоти, зосередившись на поняттях «особа» та «правосуб'єктність». Тому *метою* даної статті є аналіз змісту та обсягу поняття «електронна особа» в умовах цифрової реальності.

Виклад основного матеріалу. Останнє десятиліття характеризується технологічними досягненнями, завдяки яким штучні системи стали не тільки здатні виконувати діяльність, яка раніше була виключно людською, але й розвивати певні автономні та когнітивні особливості, зокрема здатність вчитися на досвіді й приймати квазінезалежні рішення. Такі системи взаємодіють із своїм оточенням і можуть суттєво змінити його. Технологічний прорив останнього десятиріччя, зокрема в робототехніці, вимагає філософського підходу до нинішніх і майбутніх відносин між людьми та роботами. У технологічно розвинених державах уже почали міркувати про можливе складання правових стандартів або проведення законодавчих змін стосовно застосування таких систем, оскільки у разі наслідку шкідливих дій з їх боку стає вирішальним питання юридичної відповідальності [14].

В Україні цілком поділяють принципи розвитку та використання технологій штучного інтелекту, які зазначено в Рекомендаціях Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту [21]. Це насамперед принципи дотримання верховенства права, прав людини та демократичних цінностей протягом усього життєвого циклу систем штучного інтелекту, зокрема свободи, гідності та автономії, конфіденційності та захисту даних, недискримінації та рівності, різноманітності, справедливості; забезпечення прозорості та відповідального розкриття інформації про системи штучного інтелекту; надійності та безпечності функціонування; покладення на розробників, користувачів та тих, хто упроваджує системи штучного інтелекту, відповідальності за їх належне функціонування. Автономія штучних інтелектуальних систем ставить питання про їх природу у світлі правових категорій, що існують, або про те, чи слід створювати нове поняття (категорію) зі своїми особливостями та наслідками.

Загальноприйнято розуміти під поняттям сукупність мислимих ознак предметів, яка являє собою можливу відповідь на запитання – «що це?» [1, с. 161–162]. Поняття, за Аристотелем, є визначенням. Ми маємо поняття про деяку річ, якщо і тільки якщо знаємо і можемо словесно виразити, які умови необхідні й разом достатні для її однозначного визначення (позначення, ука-зівки). Кожна умова виділяє деякий клас речей, що їй задовольняють, при-

чому ці речі небов'язково повинні існувати реально. Необхідність і достатність визначається й у термінах властивостей. Поняття, як особливий вид думки, являє собою відображені в свідомості необхідні ознаки предмета, достатні для його визначення, і має логічну структуру, що складається зі змісту – якісної (інтенціональної) характеристики, що становить сукупність суттєвих ознак предмета думки, та обсягу – кількісної (екстенціональної) характеристики поняття, що являє клас індивідів, охоплених думкою. Правове поняття – це словесні, концентровані формулювання думки як спосіб віддзеркалення типового або конкретного явища, стану або процесу в загальному предметі юридичної науки, як підсумок, сума здобутих наукових знань про них [7, с. 115]. Під правовими категоріями прийнято розуміти найбільш загальні типові поняття, що вживаються у праві [9, с. 64]. Як зазначає М. І. Панов: «Наукові правові абстракції (категорії та поняття), будучи результатом пізнавальної діяльності, відображають в узагальненому вигляді сутнісні сторони і закономірні зв'язки правової реальності» [4, с. 58].

В українській правовій системі, як і у більшості сучасних правових систем, серед суб'єктів права виділяють три групи: індивідуальні (фізичні особи); колективні, які утворено шляхом об'єднання індивідуальних суб'єктів, більшість з яких здатні набувати статусу юридичної особи, та громадські утворення. Поняття юридичної особи міститься у ст. 80 ЦК України. Під юридичною особою розуміють організацію у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом, створену і зареєстровану в установленому законом порядку, яка наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. Інших осіб, окрім фізичних і юридичних, законодавством не визначено.

У зв'язку з тим, що технологічний прорив у робототехніці забезпечує дедалі більшу автономність штучним системам, у наукових колах гостро обговорюється питання щодо того, чи слід надавати моральну та юридичну особистість розумним роботам, як тільки вони досягнуть певного рівня раціональності, автономії та соціальних відносин [15]. Автономія роботів ставить питання про їх природу у світлі правових категорій, що існують, або про те, чи слід створювати нову категорію зі своїми специфічними особливостями та наслідками. Причому більшість авторів зосереджуються саме на роботах, а не штучних інтелектуальних системах, імовірно тому, що роботів легше ідентифікувати через образи, подані в художній літературі або кінематографі. Оскільки поняття «робот» та «штучні інтелектуальні системи» знаходяться у відношенні перехрещення, то розумні роботи, програмні агенти [19] тощо, які мають ознаки, зумовлені наділенням їх штучним інтелектом, на нашу думку, доречно узагальнити в понятті «штучний автономний агент», щоб уникнути багатозначності міркувань.

Автономія робота широко обговорювалася в філософській, психологічній, інженерній літературі. Функція «автономно» вказує на те, що робот може працювати самостійно, за будь-яких розумних умов без втручання людини. Автономія відноситься до здатності робота враховувати зміни у своєму середовищі, наприклад, коли вимикається електричний струм або виходить із ладу яка-небудь частина системи, і продовжувати досягати мети [20, р. 4]. Різні роботи мають різний ступінь автономності; ступінь автономії часто вимірюється шляхом співвідношення ступеня зміни середовища з середнім часом між несправностями та іншими факторами, що вказують на продуктивність робота [22, р. 14]. Якщо узагальнити низку визначень поняття «автономія робота», то можна виділити такі суттєві ознаки: можливість виконувати свої дії та вдосконалювати або модифікувати завдання та власну поведінку відповідно до поточної мети та контексту виконання свого завдання [10, р. 316]; здатність працювати в реальному середовищі без будь-якого зовнішнього контролю протягом тривалих періодів часу [11, р. 1]; здійснювання контролю над власними діями [16, р. 25]; наявність власної безпілотної системи, яка здатна відчувати, сприймати, аналізувати, спілкуватися, планувати, приймати рішення та діяти для досягнення цілей за призначенням оператора [18, р. 9]; діяти без прямого втручання людей чи інших осіб і мати певний контроль над своїми діями та внутрішніми станами [23, р. 116].

Одні вчені вважають, що навіть найскладніші штучні автономні агенти не заслуговують на юридичну особистість, і дійшли висновку, що не є необхідним розглядати їх як суб'єктів права [12], інші обстоюють позицію, що не слід приписувати моральну та юридичну особистість існуючим на даний час роботам, враховуючи їх технологічні обмеження, але це слід робити, як тільки вони досягнуть певного рівня, на якому вони стануть порівнянними з людьми [17], треті бачать потенціал для витончених штучних автономних агентів, що мають правосуб'єктність, із відповідним конституційним захистом, подібним до того, що надається людям [13].

У технологічно розвинених країнах усвідомлюють збільшення ступеня впливу робототехніки на людське життя і необхідність встановлення правил її створення та використання. Початковою точкою для аналізу цього питання стала Резолюція Європейського парламенту про цивільно-правові норми з робототехніки [14], що має на меті врегулювати правове становище роботів у людському суспільстві та передбачає, що європейське законодавство може колись наділити роботів правосуб'єктністю. Документ визначає кроки для подальшого розвитку, зокрема критерії для класифікації роботів і на їх основі створення реєстру розумних роботів. Зміст поняття «розумний робот», на думку розробників цих Рекомендацій, містить такі ознаки: здатність набувати автономності за допомогою датчиків та/або шляхом обміну даними з нав-

колишнім середовищем (взаємозв'язок) та аналізу цих даних; вчитися через досвід та взаємодію; пристосовувати свою поведінку та дії до навколишнього середовища.

Рекомендації надавати роботам правовий статус та електронну особистість пояснюються тим, що чинне законодавство ЄС не передбачає відповідальності робота за дії чи бездіяльність, які завдають шкоди третім особам, але коли причину такої дії або бездіяльності можна простежити до конкретної людини, такої як виробник, оператор, власник або користувач, яка могла передбачити шкідливу поведінку робота та уникнути її, то цю особу може бути притягнуто до відповідальності за дії або бездіяльність робота за аналогією з відповідальністю за товар, яка покладається за заподіяну шкоду на виробника або користувача товару. Водночас коли робот може приймати автономні рішення, традиційних правил недостатньо, щоб покласти юридичну відповідальність за шкоду, заподіяну роботом, оскільки вони не дозволять визначити сторону, відповідальну за відшкодування цієї шкоди. Чинне законодавство не передбачає покриття шкоди, заподіяної роботами нового покоління, оскільки вони можуть мати адаптивні та навчальні здібності, що може спричинити певний ступінь непередбачуваності в їх поведінці, оскільки вони будуть самостійно вчитися на власному досвіді та взаємодіяти з навколишнім середовищем унікальним чином. Окрім цього, недоліки чинного законодавства також очевидні у сфері договірної відповідальності, оскільки роботи, призначені для узгодження договірних умов, укладення контрактів та вирішення питання про те, як їх застосовувати, роблять традиційні правила непридатними. Усе це вказує на необхідність нових, ефективних та сучасних норм права, які повинні відповідати технологічним розробкам та інноваціям, які нещодавно виникли та використовуються на ринку [14].

В Україні також ведуться наукові розвідки стосовно кола цих питань, навіть пропонується «розширити коло суб'єктів процесуальних правовідносин та надати право здійснювати правосуддя у цивільних справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) електронній особі – судді, а в нотаріальному процесі – здійснювати нотаріальні процесуальні дії електронній особі – нотаріусу (наприклад, щодо засвідчення достовірності копій (фотокопій) документів і витягів з них тощо)» [3, с. 5]. Розроблення законопроекту щодо реформи нотаріату в Україні перебуває на фінальній стадії [2] і передбачає запровадження електронного нотаріату для автоматизації низки процесів у діяльності нотаріусів, але не заміну їх штучним автономним агентом. На нашу думку, питання електронного правосуддя, як і введення поняття «електронна особа» і наділення її правосуб'єктністю, потребує подальшого широкого міждисциплінарного дослідження й обговорення у професійних колах філософів, правознавців та інженерів.

Висновки. Епоха розвинених технологій автоматизації, робототехніки та штучного інтелекту порушує численні юридичні питання і стикається з труднощами прийняття як у промисловості, так і в соціальному секторі. Чинне законодавство, де це доречно, слід оновлювати та доповнювати, керуючися етичними принципами відповідно до складності робототехніки та її багатьох соціальних, медичних та біоетичних наслідків. Питання стосовно рекомендації надавати роботам правовий статус та електронну особистість потребує подальшого міждисциплінарного дослідження й широкого обговорення в наукових колах, оскільки, зокрема, виникають серйозні проблеми стосовно твердження, що штучні автономні агенти повинні мати права так само, як і люди. Обґрунтування будь-якого рішення, прийнятого за допомогою штучних автономних агентів, яке може суттєво вплинути на життя людини, має базуватися на принципі прозорості, оскільки завжди повинна бути можливість звести обчислення системи штучного інтелекту до форми, зрозумілої людям, та можливість фіксації даних про кожну транзакцію, здійснену штучним автономним агентом, включаючи логіку, яка сприяла прийняттю ним рішень, подібно до фіксації у «чорній скриньці» літака.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманов А. С. Логическое учение Аристотеля. Москва : Соцэргиз, 1960. 315 с.
2. Кознова О. Електронна система нотаріату: Мін'юст анонсував реформу. *LIGA 360* : портал. 31.07.2020. URL: https://biz.ligazakon.net/news/197234_elektronna-sistema-notaratu-mnyust-anonsuvav-reformu (дата звернення: 03.05.2021).
3. Кармаза О., Грабовська О. Електронна особа (особистість) як суб'єкт правовідносин у цивілістичному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №2. С. 5–10. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.2.01>.
4. Панов М. І. Проблеми формування понятійного апарату юридичної науки: методологічні аспекти. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. №2–3 (33–34). С. 54–67. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5783/1/Panov_54.pdf (дата звернення: 03.05.2021).
5. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. *Урядовий портал* : Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/proshvalennya-konceptsiyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220> (дата звернення: 03.05.2021).
6. CETAM став першим у світі аукціоном на Blockchain та змінив назву на OpenMarket. *Портал ДП «CETAM»*. 2017. URL: <https://setam.gov.ua/article/setam-stav-pershim-u-sviti-auktsionom-na-blockchain-ta-zminiv-nazvu-na-openmarket> (дата звернення: 07.06.2021).
7. Словарь терминов по теории государства и права : учеб. пособие / рук. авт. кол. Н. И. Панов. Харьков : Основа, 1997. 180 с.

8. Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій : монографія / О. Г. Данільян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін. ; за ред. О. Г. Данільяна. Харків : Право, 2020. 344 с.
9. Юридична енциклопедія : у 6 т. Т. 3 : К–М / редкол.: Шемшученко Ю. С. (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2001. 790 с.
10. Alami R., Chatila R., Fleury S., Ghallab M., Ingrand F. An architecture for autonomy. *The International Journal of Robotics Research*. 1998. Vol. 17, Iss. 4. P. 315–337.
11. Bekey G. A. *Autonomous Robots: From Biological Inspiration to Implementation and Control*. Cambridge, MA : The MIT Press. 2005. 577 p.
12. Bryson J. J., Diamantis M. E., Grant T. D. Of, for, and by the people: the legal lacuna of synthetic persons. *Artificial Intelligence and Law*. 2017. №25. P. 273–291. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10506-017-9214-9>.
13. Chopra S., White L. F. Artificial Agents – Personhood in Law and Philosophy. *Proceedings of the 16th European Conference on Artificial Intelligence, ECAI'2004, including Prestigious Applicants of Intelligent Systems, PAIS 2004*, Valencia, Spain, August 22–27, 2004. URL: https://www.researchgate.net/publication/220837427_Artificial_Agents_-_Personhood_in_Law_and_Philosophy (дата звернення: 08.06.2021).
14. Civil Law Rules on Robotics : European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). *European Parliament*. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html (дата звернення: 03.05.2021).
15. Coeckelbergh M. Robot rights? Towards a social-relational justification of moral consideration. *Ethics and Information Technology*. 2010. No. 12. P. 209–221. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10676-010-9235-5>.
16. Franklin S., Graesser, A. Is it an agent, or just a program? A taxonomy for autonomous agents. *Intelligent Agents III : Agent Theories, Architectures, and Languages* : ECAI'96 Workshop (ATAL), Budapest, Hungary, August 12–13, 1996 Proceedings. Berlin: Springer Verlag. 1997. P. 21–35. DOI: <https://doi.org/10.1007/BFb0013570>.
17. Gordon J.-S. Artificial moral and legal personhood. *Artificial Intelligence and Society*. 2020. 09 September 2020. DOI: <https://link.springer.com/article/10.1007/s00146-020-01063-2>.
18. Huang H.-M. Autonomy levels for unmanned systems (ALFUS) framework volume I: Terminology version 1.1. National Institute of Standards and Technology, 2004. 30 p. URL: https://tsapps.nist.gov/publication/get_pdf.cfm?pub_id=823484 (дата звернення: 08.06.2021).
19. Nwana H. S. Software Agents: An Overview. *Knowledge Engineering Review*. 1996. Vol. 11, No. 3. P. 205–244. URL: <http://www.upv.es/sma/teoria/agentes/software%20agents-nwana.pdf> (дата звернення: 08.05.2021).
20. Murphy R. R. *Introduction to AI Robotics*. Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press. 2000. 466 p. URL: <http://index-of.es/z0ro-Repository-2/Cyber/02%20-%20Electronic%20Engineering/An%20Introduction%20to%20AI%20Robotics%20-%20Robin%20Murphy.pdf> (дата звернення: 08.06.2021).

21. Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. *OECD Legal Instruments*. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449> (дата звернення: 03.05.2021).
22. Thrun S. Toward a Framework for Human-Robot Interaction. *Human-Computer Interaction*. 2004. Vol. 19, Iss. 1–2. P. 9–24. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07370024.2004.9667338> (дата звернення: 08.06.2021).
23. Wooldridge M., Jennings N. R. Intelligent agents: Theory and practice. *The Knowledge Engineering Review*. 1995. Vol. 10 (2). P. 115–152. URL: <https://eprints.soton.ac.uk/252102/> (дата звернення: 08.06.2021).

REFERENCES

1. Ahmanov, A. S. (1960). *Logicheskoe uchenie Aristotelya*. Moskva: Sotsekgiz [in Russian].
2. Koznova, O. (2020). *Elektronna systema notariatu: Miniust anonsuvav reformu*. LIGA 360. URL: https://biz.ligazakon.net/news/197234_elektronna-sistema-notaratu-mnyust-anonsuvav-reformu [in Ukrainian].
3. Karmaza, O., & Hrabovska, O. (2021). Elektronna osoba (osobystist) yak subiekt pravovidnosyn u tsyvilistychnomu protsesi. *Pidpriumyystvo, gospodarstvo i pravo*, (2), 5–10 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.2.01>.
4. Panov, M. I. (2003). Problemy formuvannya poniatiinoho aparatu yurydychnoi nauky: metodolohichni aspekty. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 2–3(33–34). URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5783/1/Panov_54.pdf [in Ukrainian].
5. *Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 02.12.2020 No. 1556-r*. (2020). Uriadovyi portal. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220> [in Ukrainian].
6. *SETAM stav pershim u sviti auktsionom na Blockchain ta zminyv nazvu na OpenMarket*. (2017). Portal DP «SETAM». URL: <https://setam.gov.ua/article/setam-stav-pershim-u-sviti-auktsionom-na-blockchain-ta-zminiv-nazvu-na-openmarket> [in Ukrainian].
7. Panov, N. I., et al. (1997). *Slovar terminov po teorii gosudarstva i prava*. Kharkiv: Osnova [in Russian].
8. Danilian, O., Dzoban, O., Zhdanenko, S., et al. (2020). *Suchasne suspilstvo, liudyna, pravo v umovakh hlobalnykh transformatsii*. Danylian, O. H. (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
9. Shemshuchenko, Yu. S., et al. (2001). *Yurydychna entsyklopediia: v 6 t. T. 3: K–M*. Kyiv: Ukr. entsykl. [in Ukrainian].
10. Alami, R., Chatila, R., Fleury, S., Ghallab, M., & Ingrand, F. (1998). An architecture for autonomy. *The International Journal of Robotics Research*, 17(4), 315–337.
11. Bekey, G. A. (2005). *Autonomous Robots: From Biological Inspiration to Implementation and Control*. Cambridge, MA: The MIT Press.

12. Bryson, J. J., Diamantis, M. E., & Grant, T. D. (2017). Of, for, and by the People: The Legal Lacuna of Synthetic Persons. *Artificial Intelligence and Law*, (25), 273–291. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10506-017-9214-9>.
13. Chopra, S., & White, L. F. (2004, August 22–27). Artificial Agents – Personhood in Law and Philosophy. *Proceedings of the 16th European Conference on Artificial Intelligence, ECAI'2004, including Prestigious Applicants of Intelligent Systems, PAIS 2004*, Valencia, Spain. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/220837427_Artificial_Agents_-_Personhood_in_Law_and_Philosophy.
14. *Civil Law Rules on Robotics: European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL))*. (2017). European Parliament. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html.
15. Coeckelbergh, M. (2010). Robot rights? Towards a social-relational justification of moral consideration. *Ethics and Information Technology*, (12), 209–221. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10676-010-9235-5>.
16. Franklin, S., & Graesser, A. (1997). Is it an agent, or just a program?: A taxonomy for autonomous agents. *Intelligent Agents III: Agent Theories, Architectures, and Languages: ECAI'96 Workshop (ATAL)*, Budapest, Hungary, August 12–13, 1996 Proceedings (pp. 21–35). Berlin: Springer Verlag. DOI: <https://doi.org/10.1007/BFb0013570>.
17. Gordon, J.-S. (2020, 09 September). Artificial moral and legal personhood. *Artificial Intelligence and Society*. DOI: <https://link.springer.com/article/10.1007/s00146-020-01063-2>.
18. Huang, H.-M. (2004). *Autonomy levels for unmanned systems (ALFUS) framework volume I: Terminology version 1.1*. National Institute of Standards and Technology. Retrieved from https://tsapps.nist.gov/publication/get_pdf.cfm?pub_id=823484.
19. Nwana, H. S. (1996). Software Agents: An Overview. *Knowledge Engineering Review*, 11(3), 205–244. Retrieved from <http://www.upv.es/sma/teoria/agentes/software%20agents-nwana.pdf>.
20. Murphy, R. R. (2000). *Introduction to AI Robotics*. Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press. Retrieved from <http://index-of.es/z0ro-Repository-2/Cyber/02%20-%20Electronic%20Engineering/An%20Introduction%20to%20AI%20Robotics%20-%20Robin%20Murphy.pdf>.
21. *Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence*. (n.d.). OECD Legal Instruments. Retrieved from <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449>.
22. Thrun, S. (2004). Toward a Framework for Human-Robot Interaction. *Human-Computer Interaction*, 19(1–2), 9–24. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07370024.2004.9667338>.
23. Wooldridge, M., & Jennings, N. R. (1995). Intelligent agents: Theory and practice. *The Knowledge Engineering Review*, 10(2), 115–152. Retrieved from <https://eprints.soton.ac.uk/252102/>.

Павленко Жанна Александровна, кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры философии, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

Водорезова Сусанна Робертовна, младший научный сотрудник, НИИ правового обеспечения инновационного развития НАПрН Украины, г. Харьков, Украина

ПОНЯТИЕ ЭЛЕКТРОННОГО ЛИЦА В ЦИФРОВОЙ РЕАЛЬНОСТИ

Осуществлено осмысление содержания и объема понятия электронного лица в условиях цифровой реальности. Обосновано, что использование искусственных автономных агентов наряду с преимуществами сопровождается совокупностью рисков и что его следует серьезно оценивать с точки зрения свободы, достоинства, приватности, безопасности, здравоохранения, самоопределения и недискриминации, защиты персональных данных и т. п.

Ключевые слова: электронное лицо, понятийный аппарат правоведения, цифровизация права, искусственный интеллект и право, автономные роботы, искусственный автономный агент, права робота.

Pavlenko Zhanna, PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Philosophy,
Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

Vodorezova Susanna, junior researcher, Research Institute of Legal Support
of Innovative Development of Legal Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

THE CONCEPT OF THE ELECTRONIC PERSON IN DIGITAL REALITY

The comprehension of the content and volume of the concept of the electronic person in the conditions of digital reality is carried out. It is justified that the use of artificial autonomous agents, along with the benefits, is accompanied by a set of risks and should be seriously evaluated in terms of freedom, dignity, privacy, security, health, self-determination and non-discrimination, personal data protection, etc.

Keywords: electronic person, conceptual apparatus of jurisprudence, digitization of law, artificial intelligence and law, autonomous robots, artificial autonomous agent, robot rights.

